

Recenzja

Aneta Hoffmann, *Szkolnictwo cywilne i wojskowe w 2 Korpusie Polskim (1943-1947)*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Adama Dziuroka, profesora nadzwyczajnego. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2022, ss. 330.

Dzieje szkolnictwa 2 Korpusu Polskiego wreszcie doczekały się pierwszego, monograficznego opracowania. Jej autorka Aneta Hoffmann wypełniła długo oczekiwaną lukę w polskiej historiografii 2 Korpusu. Do tej pory problematyka ta znana była z fragmentarycznych kart wspomnieniowych czy nielicznych opracowań, głównie żołnierzy tej formacji. A przecież jak napisała ongiś prof. Karolina Lanckorońska, której fragmentacytowała autorka we wstępie swej pracy, „Nie myślę by istniała w historii armia, która od pierwszej chwili swego powstania, potem w czasie przemarszu przez pół świata, wreszcie w samej akcji bojowej, organizowała i prowadziła drugą akcję, zupełnie inną...” czyli edukacyjną, zarówno w sferze wojskowej jak i cywilnej. Dlatego też Pani Anecie Hoffmann należą się słowa uznania za podjęcie tej problematyki i wysiłek włożony w całościowe opracowanie edukacyjnego frontu 2 Korpusu.

Przedłożona do opinii praca tytułową problematykę prezentuje w czterech obszernych rozdziałach w ujęciu chronologiczno-rzeczowym. Przyjęcie takiej koncepcji metodologicznej z jednej strony przyczyniło się do klarownej narracji, ustalenia genezy, celów i roli szkolnictwa wojskowego i cywilnego z drugiej zaś do zobrazowania warunków, organizacji i form kształcenia w dynamicznej strukturze 2 Korpusu. Jakkolwiek 2 Korpus ustanowiony został w lipcu 1943 roku na Środkowym Wschodzie, to jednak Autorka zasadnie uwzględniła okres Polskich Sił Zbrojnych w Związku Sowieckim i Armii Polskiej na Wschodzie, niepotrzebnie tłumacząc się z faktu wyjścia „poza założone w tytule cezury czasowe”. Dobrym zwyczajem jest i przyjętą normą w nauce historycznej jest podawanie w tytule ostatniej nazwy formacji wojskowej, niezależnie od jej wcześniejszych przekształceń. Trudno wyobrazić sobie aby w tym przypadku pominięte zostały okresy, które legły u podstaw formacji, szkolnictwa, zwłaszcza wojskowego. Bardzo pomocne w zrozumieniu sensu kształcenia wojskowego i cywilnego okazały się syntetyczne fragmenty pracy, które omawiają historyczne tło funkcjonowania i rozwoju tej formacji wojskowej, od powstania i ewakuacji z ZSRS do jej rozwiązania. W konstrukcji pracy stanowią one ważne wprowadzenie do każdego rozdziału.

W rozdziale I pt. „Tworzenie struktury szkolnictwa w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR” po ogólnej charakterystyce odnoszącej się do genezy, organizacji i rozmieszczenia poszczególnych formacji PSZ w Sowietach z uwzględnieniem licznych problemów

(zdrowotnych, aprowizacyjnych, kwaterunkowych, itp.), głównie stanu kadrowego i wyszkolenia żołnierzy, przedstawiono podstawy szkolnictwa wojskowego a także zawiązki szkolnictwa cywilnego żołnierzy, które w okresie późniejszym stanowiły fundament pracy wyszkoleniowej. W osobnych podrozdziałach omówiono funkcjonowanie szkół podchorążych w poszczególnych dywizjach, kursy unitarne dla tych którzy nie odbyli w przeszłości służby wojskowej, kursy wojskowe dla oficerów i podoficerów, w tym dla oficerów Sztabu Dowództwa, męskie i żeńskie szkoły i kursy junackie (junaczek) dla dzieci i młodzieży poniżej wieku poborowego oraz formy wyszkolenia Pomocniczej Wojskowej Służby Kobiet. Autorka – na ile pozwalała baza źródłowa – szczegółowo przedstawiła nie tylko zasady i konieczność owego szkolenia czy wyszkolenia, ale także obsadę personalną odpowiedzialną za prowadzenie wymienionych szkół i kursów.

W rozdziale II zatytułowanym „Rozbudowa szkolnictwa w Armii Polskiej na Wschodzie i 2 Korpusie Polskim na Środkowym Wschodzie” w części wprowadzającej skupiono uwagę zarówno na zmianach organizacyjnych jak i genezie powstania 2 Korpusu i jego rozmieszczeniu. Wskazano też na nowe cele i formy wyszkolenia wojskowego a także struktur za nie odpowiedzialnych. Rozwinięto je szczegółowo w kolejnych podrozdziałach opisując: szkoły podchorążych na Środkowym Wschodzie, specjalistyczne kursy wojskowe, także w ośrodkach brytyjskich (osobny podrozdział), wyszkolenie ochotniczek Pomocniczej Wojskowej Służby Kobiet, szkoły junackie (junaków i ochotniczek) na Środkowym Wschodzie. W odniesieniu do wojskowych kursów narracja dopełniona została licznymi tabelami obrazującymi ich rodzaj, czas trwania, daty rozpoczęcia i zakończenia oraz liczbę i miejsce ich realizacji. Zgodnie z chronologią omówiono również początki szkolnictwa cywilnego dla polskich żołnierzy na Środkowym Wschodzie, które związane było z Samodzielną Brygadą Strzelców Karpackich a ramach 2 Korpusu z 3 Dywizją Strzelców Karpackich (kursy gimnazjalne i licealne). Przy tej okazji poruszono wcześniejsze kursy uzupełniające wykształcenie podstawowe, realizowane w ramach 5 Dywizji Piechoty w Związku Sowieckim. Te pierwsze inicjatywy w zakresie szkolnictwa cywilnego realizowane były przez Referaty Kultury i Oświaty wspomnianych jednostek wojskowych.

Rozdział III poświęcony został szkolnictwu wojskowemu w 2 Korpusie na terenie Włoch i Wielkiej Brytanii w latach 1944-1947. Konsekwentnie, w podrozdziale wprowadzających naświetliła autorka tło historyczne odnoszące się do sytuacji militarnej, politycznej i organizacyjnej 2 Korpusu po włączeniu polskich formacji do walk w Italii (nawet szerzej: na kontynencie europejskim) aż do demobilizacji 2 korpusu i jego rozwiązania. Następnie szczegółowo przedstawiła rozwój i funkcjonowanie szkół podchorążych: piechoty, artylerii, łączności, służby zaopatrywania i transportu, saperów, broni pancernej i kawalerii pancernej, artylerii przeciwlotniczej, Pomocniczej Wojskowej Służby Kobiet. (w tym Szkoły Podoficerskiej działającej od 21 maja do 7 lipca 1945). Omówiono również takie ośrodki szkolenia jak Centrum Szkolenia Żandarmerii, Oficerska Szkoła Topografów, będąca kontynuacją tajnych kursów prowadzonych w Oflagu w Murnau czy studia

oficerów 2 Korpusu w Wyższej Szkole Wojennej w Eddleston w Szkocji.¹ Przedstawiono także liczne wojskowe kursy specjalistyczne realizowane w jednostkach 2 Korpusu (np: broni, saperskich patroli szturmowych, sanitarne, kierowców, radiooperatorów, magazynierów amunicyjnych, itp.) jak i w ośrodkach brytyjskich. W ostatnim podrozdziale odniesiono się do wyszkolenia ochotniczek z Pomocniczej Wojskowej Służby Kobiet.

Rozdział IV analizuje szkolnictwo cywilne na włoskim i brytyjskim szlaku 2 Korpusu a więc narracja odnosi się do lat 1944-1947. Wydawać by się mogło, że ten obszar szkolnictwa jest najbardziej znany z licznych wspomnień czy relacji uczestników. Ale autorka udowodniła, że ta aktywność 2 Korpusu była tak samo imponująca jak działania bojowe. W ogólnej charakterystyce zawarła nie tylko sens funkcjonowania cywilnego kształcenia, ale także jego organizację za którą kryło się osobiste zaangażowanie gen. Władysława Andersa oraz pracę oświatowo-wychowawczą. W kolejnych podrozdziałach szczegółowo omówiono funkcjonowanie licznych szkół i kursów w zakresie szkoły powszechnej w poszczególnych formacjach wojskowych 2 Korpusu, które zobrazowano również w ujęciu tabelarycznym, szkolnictwo średnie ogólnokształcące (m. in: w Alessano, Matino, Gimnazjum i Liceum 3 Dywizji Strzelców Karpackich, Gimnazjum i Liceum dla Ochotniczek PSK w Porto San Giorgio, Gimnazjum i Liceum 5 Kresowej Dywizji Piechoty w Modenie), średnie szkolnictwo zawodowe, kursy dokształcające dla nauczycieli, kursy przysposobienia zawodowego (czeladnicze, mistrzowskie w różnych branżach) oraz ich tryb egzaminacyjny, kursy rolnicze oraz studia żołnierzy w uczelniach włoskich.

Praca poprzedzona została klasycznym wstępem, zakończona refleksjami nie tylko nad wysiłkiem badawczym i jego trudnościami, ale także dobrym podsumowaniem szlachetnego przedsięwzięcia frontu edukacyjnego, który towarzyszył 2 Korpusowi na całym szlaku bojowym.

Powyższa, syntetyczna relacja z zawartości pracy doktorskiej Pani Anity Hoffmann zaświadcza z jednej strony o pracowitości, z drugiej o dociekliwości badawczej. Niewątpliwie wartością tej rozprawy jest całościowe ujęcie problematyki edukacyjnej 2 Korpusu a także znaczące jej faktograficzne uzupełnienie, w szczególności w zakresie szkolnictwa powszechnego, wynikające z przebadanej bazy źródłowej. Autorka bowiem wykorzystwała zarówno krajowe jak i zagraniczne archiwa. Jakkolwiek najwięcej informacji pozyskała z Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie oraz w brytyjskim The National Archives w londyńskiej dzielnicy Kew, którego nikt do tej pory nie przywoływał, to godne podziwu było przebadanie włoskich akt przechowywanych w Archiwum Gminy Lecce, w Archiwum Miasta Matera czy kolekcji Gustawa Herlinga-Grudzińskiego zlokalizowanej w Fundazione „Biblioteca Benedetto Croce w Neapolu. Z pośród krajowych archiwów przeprowadziła kwerendę w Archiwum Akt Nowych, w Archiwum Wojskowego Biura Badań Historycznych zaś akt personalnych poszukiwała w

¹ Autorka wspomina płk Romana Szymańskiego, późniejszego generała. Warto wiedzieć, że w 2019 roku Jerzy Kirszak wydał obszerne biograficzne studium gen. Szymańskiego.

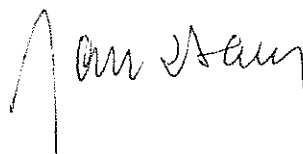
uczelnianych archiwach Warszawy, Gliwic, Krakowa, Poznania. Uzupełnieniem bazy źródłowej były dokumenty publikowane, wspomnienia, źródła internetowe oraz opracowania wyszczególnione w bibliografii. Godne uwagi są też zebrane przez autorkę wywiady i relacje świadków opisywanych wydarzeń. W tym miejscu może warto podzielić się informacją przekazaną mi po ukazaniu się w „Dziejach Najnowszych” mojego tekstu o szkołach i studiach na włoskim szlaku 2 Korpusu. Otóż w archiwum polskiego kościoła św. Stanisława w Rzymie ma się podobno znajdować zbiór dokumentów i wspomnień dotyczący 2 Korpusu, w tym polskiego szkolnictwa.

Poprawna konstrukcja jak również język i spójność narracji są świadectwem talentu autorki, coraz rzadziej spotykaną w pracach historycznych. Na podkreślenie zasługuje także dobra znajomość warsztatu naukowego historyka oraz umiejętność logicznego i syntetycznego ujmowania wydarzeń historycznych. Nie pozostawiła autorka miejsca do polemik, gdyż dokładnie zrelacjonowała stan wiedzy pozyskanej z kwerend archiwalnych czy literatury przedmiotu, tłumacząc zarazem ich niedostatek.² Z pozycji recenzenta można jedynie upomnieć się o pełniejsze potraktowanie roli, jaką dla 2 Korpusu odegrało Polskie Liceum i Gimnazjum Ogólnokształcące w Rzymie, prowadząca nauczanie i matury według przepisów włoskich (s. 294). Było to istotne dla żołnierzy studentów, posiadających matury na podstawie polskiego przedwojennego ustawodawstwa szkolnego, których nie uznawano we włoskich uczelniach. A jednak około 1280 polskich studentów/żołnierzy studiowało.

Zmierzając do końcowego wniosku podkreślić należy walory poznawcze pracy. Z jednej strony usystematyzowana a w wielu przypadkach dopełniona została wiedza o szkołach, kursach i wyszkoleniu wojskowym, z drugiej zaś po raz pierwszy zaprezentowano stan szkolnictwa powszechnego na płaszczyźnie cywilnej 2 Korpusu. Swoją wartość posiadają też informacje biograficzne w odniesieniu do kilkunastu nazwisk. Ale należy mieć nadzieję, że autorka podczas prac nad wydaniem drukiem opiniowanej rozprawy – a taki jest mój postulat – dopełni także krótkimi informacjami biograficznymi, inne nazwiska, przynajmniej w formie przypisu. Wtedy narracja uzyskuje dodatkowy walor: staje się mniej anonimowa. Wszak człowiek jest sprawcą historii.

Wniosek: Opiniowana praca Pani Anety Hoffmann spełnia wszystkie wymogi rozpraw doktorskich. Dotyczy to zarówno strony merytorycznej jak i metodologicznej. Wnioskuje zatem o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Słowa uznania składam nie tylko autorce rozprawy doktorskiej, ale także jej promotorowi Panu prof. Adamowi Dziurokowi.

Rzeszów, 24 września 2022

² Na stronie 64 użyto terminu „W międzyczasie” Taki termin nie funkcjonuje w języku literackim.